

6. WYSTAWA KSIĄŻKI ORMIAŃSKIEJ W BIBLIOTECE UNIWERSYTECKIEJ KUL

Na przełomie 2001/2002 r. odwiedzający Bibliotekę Uniwersytecką KUL mieli możliwość obejrzenia wystawy: **Kościół ormiańsko-katolicki na ziemiach polskich**. Zorganizowana przez Oddział Informacji Naukowej – z okazji 1700 rocznicy chrześcijaństwa w Armenii, pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do tego kraju, a także 100 rocznicy śmierci I.M. Isakowicza abpa lwowskiej metropolii ormiańsko-katolickiej – stała się okazją do zaprezentowania Czytelnikom warsztatu badawczego, jakim dysponuje Biblioteka do studiów z tego zakresu. Wprawdzie główny akcent położono w niej na czasy nowożytne i dzieje arcybiskupstwa lwowskiego obrządku ormiańskiego, to jednak nie sposób wyobrazić sobie tego rodzaju ekspozycji bez uwzględnienia początków chrześcijaństwa w Armenii.

Ekspozycję otwierały: duża mapa Armenii oraz opracowania z zakresu jej geografii, m.in. *Obozorenie Armenii v geografičeskom, istoričeskom i literaturnom otnošenjach* A.M. Chudobaševa (Petersburg 1859); *Učebnik geografii Kavkaza* F. Kondratenki (Tiflis 1896); F. Nansena, *L'Arménie et le Proche Orient* (Paris 1928).

Następne gabloty zawierały czasopiśma, bibliografie, serie i wydawnictwa źródłowe poświęcone problematyce ormiańskiej: „Revue des Études Arméniennes” (Biblioteka posiada roczniki: 1920-1923, 1925-1934, 1972, 1981-1995), „Posłaniec św. Grzegorza” (w Bibliotece roczniki: 1927-1934, 1939, wznowiony w Gliwicach 1994; w latach 1935-1938 wychodził jako „Gregoriana” – Organ Archidiecezji Lwowskiej obrządku Ormiańskiego), „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego” wydawany w Krakowie (w Bibliotece roczniki: 1995-2002), A. Salmasian, *Bibliographie de l'Arménie* (Nouv. ed. Erévan 1969), *Harvard Armenian Texts and Studies* (Cambridge Mass.), „Orientalia Christiana Analecta” (Roma), *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptorum Armeniaci* (Parisiis, Louvain), „Orientalia Christiana Periodica”, *Commentarii de re orientali aetatis christianae sacra et profana* (Roma), *Armenian Texts and Studies* (University of Pennsylvania, Missoula), *Seria Wydawnicza Koła Zainteresowań Kulturą Ormiańską* (Warszawa).

Potem przedstawione zostały publikacje dotyczące historii Armenii, w pierwszej zaś kolejności wydawnictwa źródłowe: *Księga dziejów Arakela z Tebryzu* (Warszawa 1981), *Chronika Z. Kanakerci*. Perekod s armjanskogo, predislavie i komentarij M.O. Darbinjan-Melikian (Moskva 1969), *Histoire d'Arménie* Mojżesza z Chorenu (tekst armeński i tłum. franc. Venise 1841; wersja ang. Cambridge 1978, 1980; niem. Regensburg 1869) i *Zywoty sławnych Ormian w Polsce* (Lwów 1856), Elisze Wardapeta *History of Vardan and the Armenian war* (ed. R.W. Thomson, Cambridge 1982), Kirakosa Gandzakece (Gandzakeci) *Istorija Armenii* (Moskva 1976), następnie m.in.: *Codices armeni Bibliothecae Vaticanae Borgiani, Vaticani, Barberiani, Chisiani*, ed. E. Tisserant (Romae 1927), I. Draschanakertci *Istorija Armenji* (Erevan 1986), R. Grousseta *Histoire d'Arménie des origines à 1071* (Paris 1947), S. Barączka *Rys dziejów ormiańskich* (Tarnopol 1869), A.O. Sarkissiana *History of the Armenian question to 1885* (Urbana 1938), *Histoire des Armeniens* (Toulouse

1982), J.P. Alena, *L'Arménie* (Paris 1972), Ch.J. Walkera *Armenia. The survival of nation* (London 1980), D.M. Langa *The Armenians: a people in exile* (London 1988), Sirapie der Nersessiana *Études byzantines et arméniennes*, vol. I (Louvain 1973), M. Zakrzewskiej-Dubasowej *Historia Armenii* (wyd. 2 popr. i uzup. Wrocław 1990), *Ormianie w dawnej Polsce* (Lublin 1982), *Studia z dziejów kontaktów polsko-ormiańskich* (Lublin 1983), oraz *Ormianie zamojcy i ich rola w wymianie handlowej i kulturalnej między Polską a Wschodem* (Lublin 1965), A. Checki *Armenia na własne oczy* (Warszawa 1991), M. Warneńskiej *Ścieżka na Ararat* (wyd. 2, Warszawa 1977), S. Barączka *Żywyoty sławnych Ormian w Polsce* (Lwów 1856), V. Langloisa *Wyspa św. Łazarza w Wenecji. Krótki opis klasztoru ormiańskiego i literatury ormiańskiej*, tłum. W.K. Zieliński (Wenecja 1876), K. Stopki *Ormianie w Polsce dawnej i dzisiejszej* (Kraków 2000), W. Walewandra *Polacy w Armenii* (Lublin 2000), G. Petrowicza *La Chiesa Armena in Polonia* (Roma 1971).

Kolejne gabloty prezentowały prace dotyczące chrystianizacji Armenii. Chrześcijaństwo szerzyli w tym kraju przybyli z Persji mnisi syryjscy. Część Armenii, która dostała się Rzymowi (w 292 r. cesarz Galeriusz przyłączył część tego kraju do Cesarstwa) chrystianizował Grzegorz Oświeciciel (ok. 240-326), który też został pierwszym biskupem ormiańskim; osobiście konsekrował na biskupów 2 swoich synów, a przez prawie całe stulecie katolikosami Armenii byli przedstawiciele jego rodziny. Życiorys św. Grzegorza Oświeciciela po polsku można znaleźć w *Żywotach Świętych P. Skargi (Żywyoty Świętych Starego i Nowego Testamentu, Kraków 1936, IV 54-60)*.

W 1990 r. ukazał się w Warszawie polski przekład *Księgi śpiewów żałobliwych Grzegorza z Nareku* (944-1010. Wybór, wstęp i przypisy A. Mandaliana). „Stanowi ona arcydzieło literatury staroarmieńskiej, a zarazem należy do największych arcydzieł literatury chrześcijańskiego Wschodu” (ze wstępu). Trzy homilie Jana Mandakuniego, wybitnego kaznodziei z V wieku, „drugiego Jana Złotoustego” przełożył na język polski ks. H. Wójtowicz („Studia Sandomierskie” 2:1981, 440-453). W tej części wystawy znalazły się także *Msza św. w obrządku ormiańskim. Podręcznik liturgiczny* ks. D. Kajetanowicza (Lwów 1927) oraz jego *Przenajświętsza Ofiara w obrządku ormiańskim* (Lwów 1938), tekst *Ojcie nasz, Zdrowaś Mario i Wierzę w Boga* w przekładzie na język ormiański w transliteracji łacińskiej z „*Posłańca św. Grzegorza*” (1929, nr 28-29, 136-137), *Ormiański kalendarz kościelny* (tamże 1930) oraz *The Armenian version of Revelation. Apocalypse of John*, ed. F.C. Conybeare (Amsterdam 1975).

Z licznych opracowań dotyczących dziejów Kościoła ormiańskiego, jakie znalazły się na wystawie, należałoby wymienić następujące: *Histoire, dogmes, traditions et liturgie de l'Église Arménien orientale* (Paris 1855), Al. Balgy, *Historia doctrinae catholicae inter Armenos* (Vienne 1878), F. Badoustedt, *Die Einführung des Christentum in Armenien* (Berlin 1850), S. Weber, *Die Katholische Kirche in Armenien* (Freiburg in B. 1903), M. Ormanian, *L'Église arménienne. Son histoire, sa doctrine, son regime, sa discipline, sa liturgie, sa littérature, son present* (Paris 1910), J. Meccerian, *La Vierge Marie dans la littérature medievale de l'Arménie* (Beyrouth 1954), *Dzieje zjednoczenia Ormian polskich z Kościołem rzymskim*, wyd. A. Pawiński (Źródła dziejowe t. 2, Warszawa 1876), P.W. Fabisz, *Krótką wiadomość o Kościele ormiańskim w Polsce* (Wrocław 1856), F. Hayer, *Die Kirche Armeniens* (Stuttgart

1978), W. Żyła, *Katedra ormiańska we Lwowie* (Kraków 1919), J. Piotrowski, *Katedra ormiańska we Lwowie* (Lwów 1925), D. Kajetanowicz, *Katedra ormiańska i jej otoczenie* (wyd. 2, Lwów 1930), J. Kowalczyk, *Kościół ormiański w Zamościu w XVII wieku* (nadbitka z: „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 25:1980, z. 3-4).

Wyeksponowano też liczne prace dotyczące dziejów Kościoła ormiańsko-katolickiego na ziemiach polskich: opracowania ogólne, dotyczące poszczególnych zagadnień, parafii, instytucji np. B. Janusz, „*Mons Pius*” *Ormian lwowskich* (Lwów 1928), *Zakład Wychowawczy im. M. Torosiewiczza*, oraz publikacje poświęcone arcybiskupom lwowskim (S.C. Stefanowicz, I.M. Isakowicz, J. Teodorowicz). Dwie gabloty mieściły publikacje abpa J. Teodorowicza. Następnie prace D. Kajetanowicza, Cz. Lechickiego, J. Piotrowskiego, Z. Obertyńskiego, J. Zielińskiego. Interesującym akcentem graficznym były też powiększone reprodukcje widoków świątyń ormiańskich archidiecezji lwowskiej G. Bisanza. W ostatniej gablocie wystawowej znalazły się, zamieszczone w prasie, teksty i fotografie z pielgrzymki Jana Pawła II do Armenii. Tuż po zdjęciu wystawy dotarł do Biblioteki *Słownik biograficzny duchownych ormiańskich w Polsce* ks. T. Zaleskiego (Kraków 2001).

T. Madała – Lublin, KUL

7. ORMIAŃSKIE TEKSTY I SUBSIDIA W CSCO I PO W BIBLIOTECE UNIWERSYTECKIEJ KUL

Prezentujemy niżej wykaz oryginalnych tekstów ormiańskich i związanych z nimi subsydiów w dwóch dostępnych podstawowych seriach (CSCO = *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, PO = *Patrologia Orientalis*) wschodniej literatury wczesnochrześcijańskiej. Ułatwi on zapewne orientację w opublikowanych tekstach krytycznych i, być może, zachęci do ich studiowania, a nawet tłumaczenia na język polski.

CSCO = Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Louvain

Teksty

- 137 i 145 (Arm. 1 i 2) L. Leloir: *S. Ephrem, Commentaire de l'Evangile concordant*, tekst arm. i tłum. łac., 1953 i 1954.
 216 i 217 (Arm. 3 i 4) C.J.F. Dowsett: *The Penitential of David of Ganjak*, tekst arm. i tłum. łac., 1961.
 291 i 292 (Arm. 5 i 6) G.A. Egan: *Saint Ephrem, An Exposition of Gospel*, tekst arm. i tłum. ang., 1968.
 382 i 283 (Arm. 7 i 8) G. Lafontaine: *La version arménienne des oeuvres d'Aphraate le Syrien*, tekst arm. i tłum. łac., 1977.
 405 i 406 (Arm. 9 i 10) G. Lafontaine: *La version arménienne des oeuvres d'Aphraate le Syrien*, tekst arm. i tłum. łac., 1979.
 423 i 424 (Arm. 11 i 12) G. Lafontaine: *La version arménienne des oeuvres d'Aphraate le Syrien*, tekst arm. i tłum. łac., 1980.